

מקדש מעט

הרב הראשי הגאון הרב ישראל מאיר לאו שליט"א, נשיא מרכז ברקאי

מאמר זה מוקדש לידידי רבני "מרכז ברקאי" בראשות הרב דוד פיינ שליט"א והרב שלמה סובול שליט"א ורבני הקהילות בכל אתר ואתר, העושים רבות ונצורות לקרב קרובים ורחוקים בנועם ובאהבה לתורה ולמצוות, כדברי התנא באבות: "אוהב את הבריות ומקרבן לתורה".

בית הכנסת - מקדש מעט

בפרק י"א בספר יחזקאל נאמר:

לכן אמור כה אמר ה' אלוקים כי הרחקתים בגוים וכי הפיצותים בארצות ואהי להם למקדש מעט בארצות אשר באו שם.

ותרגם יונתן שם:

ואהי להם למקדש מעט, ויהיבית להון בתי כנישתא תנין לבית מקדשי,
(ונתתי להם בתי כנסת שהם שניים לבית המקדש),

והביא דבריו ברש"י שם.

וברד"ק שם ביאר הדברים בארוכה:

לכן כי הרחקתים בגוים, ואעפ"כ לא עזבתים, אלא הייתי להם למקדש מעט בארצות אשר באו שם, כלומר אם רחקו ממקדש ה' שהוא מקדש גדול שם בארצו, אני אהיה להם למקדש מעט כלומר בבתי כנסיות שהם נועדים שם להתפלל אלי, אני עמהם ושומע קולם ומצילם מיד אויביהם שלא יעשו בהם כלה.

ובגמרא אמרו:¹

ואהי להם למקדש מעט, אמר רבי יצחק אלו בתי כנסיות ובתי מדרשות שבבבל.

דברי הנביא יחזקאל נתנו לבתי הכנסת תוקף הלכתי ומעמד רוחני כמעין בית מקדש לגבי דינים והלכות רבים, כפי שנראה במאמר שלפנינו.

מצינו שהקב"ה נמצא בבית הכנסת ומקבל את תפילתו של המתפלל שם, כמבואר בגמרא:²

תניא אבא בנימין אומר אין תפילתו של אדם נשמעת אלא בבית הכנסת שנאמר לשמוע אל הרנה ואל התפלה, במקום רינה שם תהא תפילה. אמר רבין בר רב אדא א"ר יצחק מנין שהקב"ה מצוי בבית הכנסת שנאמר אלקים נצב בעדת אל.

כבית הכנסת, שבו מתקבלות התפילות, אף בית המקדש, שהוא מקום השראת השכינה, היה כך, ככתוב במלכים פרק ח, בתפילת שלמה המלך בחנוכת בית המקדש:

להיות עיניך פתוחות אל הבית הזה לילה ויום אל המקום אשר אמרת יהיה שמי שם לשמוע אל התפילה אשר יתפלל עבדך אל המקום הזה, ושמעת אל תחינת עבדך ועמך ישראל אשר יתפללו אל המקום הזה.

בכל הפרק הזה במלכים חוזר שלמה ומבקש שיתקבלו תפילותיו של המתפלל בבית המקדש.

בפרק ט נענה הקב"ה לתפילתו של שלמה, ומשיבו:

ויאמר ה' אליו שמעתי את תפלתך ואת תחנונתך אשר התחננתה לפני הקדשתי את הבית הזה אשר בנתה לשום שמי שם עד עולם והיו עיני ולבי שם כל הימים.

1 מגילה כט ע"א.

2 ברכות ו.

א. קדושת בית הכנסת כקדושת בית המקדש

ישנם ראשונים הסוברים שהחיוב לנהוג כבוד ומורא בבית הכנסת הוא מן התורה, מהכתוב "ומקדשי תיראו"³ שנאמר על קדושת המקדש. ז"ל היראים:⁴

וידאת מאלוקיך, צוה בהכנס אדם למקדש או לבית הכנסת או לבית המדרש שינהג בהם מורא וכיבוד דכתיב בפרשת בהר סיני את שבתותי תשמרו ומקדשי תיראו... ומצינו בבית הכנסת ובית המדרש שנקרא מקדש, דתניא בתורת כהנים והשימותי את מקדשיכם, מקדש מקדשי מקדשיכם, לרבות בתי כנסיות ובתי מדרשות... שבבבל, למדנו כשאמרה תורה את מקדשי תיראו שבת כנסיות ובתי מדרשות בכלל.

והוסיף היראים:⁵

כשם שאסור ליהנות מן המקדש כך אסור להנות מבתי כנסיות ובתי מדרשות שנתייחדו לתפילה לדרשה שגם זה הקדש.

אולם בר"ן⁶ כתב שקדושת בית הכנסת אינה אלא מדרבנן. וע"ע בפמ"ג⁷ ובשדי חמד⁸ שהאריכו בזה.

ב. קלות ראש

בתי כנסיות אין נוהגים בהם קלות ראש כגון שחוק והיתול ושיחה בטילה ואין אוכלים ושותים בהם.⁹

וכן נפסק בשו"ע.¹⁰

3 ויקרא יט.

4 בסימן תט.

5 בסימן קד.

6 מגילה ח ע"א מדפי הרי"ף.

7 משבצות זהב ריש סי' קנג.

8 מערכת ב' אות סג.

9 גמ' מגילה כט.

10 או"ח סי' קנא סע' א.

והטעם לכך כתב המשנה ברורה:¹¹

כי הם נקראים מקדש מעט כמו דכתיב ואהי להם למקדש מעט, ובמקדש כתיב ואת מקדשי תיראו שיהא מוראו של השוכן בה עליו.

אפילו לאחר שחרבו עדיין הם בקדושתם, כמבואר במשנה¹² ובשו"ע,¹³ משום שנאמר "והשימותי את מקדשכם"¹⁴ - אפילו כשהם שוממים קדושתם עליהם. פסוק זה נאמר על בית המקדש שאפילו בשיממונו קדושתו עליו, ולמדו חז"ל בפשיטות שהוא הדין בתי כנסת שחרבו קדושתם עליהם, משום שבתי כנסת בכלל "מקדשכם" הם.

ג. עליית בית כנסת

יש להזהר מלהשתמש בעליה שעל גבי בית הכנסת תשמיש של גנאי כגון לשכב שם, ושאר תשמישים יש להסתפק אם מותר להשתמש שם.¹⁵

וכתב במשנ"ב¹⁶ שהספק הוא אם לדמות את עליית בית הכנסת לעליות העזרה שלא התקדשו, או כיוון שבית הכנסת נקרא מקדש מעט, יש לדמותו לעליות ההיכל, שהתקדשו בקדושת העזרה.

לגבי עזרת נשים נחלקו האחרונים אם קדושתה כקדושת בית הכנסת,

עיינין שו"ת דברי חיים¹⁷ ובשדי חמד.¹⁸

11 שם ס"ק א.

12 מגילה כח.

13 סי' קנא סע' י.

14 ויקרא כו.

15 שו"ע סי' קנא סע' יב.

16 שם ס"ק מ.

17 סי' ג.

18 מערכת בית הכנסת.

ד. נטיעת אילנות

בהגהות רעק"א¹⁹ הביא דעת האוסרים לנטוע אילנות בחצר בית הכנסת כדרך שאסור לנטוע אילנות במקדש משום "לא תטע לך אשרה כל עץ אצל מזבח ה' אלוקיך"²⁰.

ה. אתנן זונה ומחיר כלב

אסור לבנות בית כנסת מאתנן זונה או מחיר כלב כדרך שאסור להביא אתנן זונה ומחיר כלב לבית המקדש, ככתוב "לא תביא אתנן זונה ומחיר כלב בית ה' אלוקיך"²¹.

ו. כניסה עם סכין

בשו"ע²² הביא דעת האוסרים להיכנס לבית הכנסת בסכין ארוך, והטעם לכך הוא לפי שבית הכנסת מאריך ימיו של האדם והסכין מקצר, כעין האיסור לבנות את המזבח מאבני גזית "כי חרבך הנפת עליה ותחללה"²³, שהמזבח נברא להאריך ימיו של האדם והברזל נברא לקצר.

ז. בניית בית הכנסת כעין בית המקדש

כל מקום שיש בו עשרה מישראל צריך להכין לו בית שיכנסו בו לתפילה בכל עת תפילה, ומקום זה נקרא בית הכנסת.²⁴

המקור לחיוב הציבור לבנות בית כנסת הוא בזוהר וז"ל:²⁵

פקודא למבני מקדשא לתתא, כגוונא דבי מקדשא דלעילא כד"א מכון לשבתך פעלת ה', דאצטריך למבני בית מקדשא לתתא ולצילאה בגויה צלותא בכל יומא וכו', וההוא בי כנשתא איצטריך למבני ליה בשפירו סגיא. (נצטוינו לבנות בית הכנסת למטה, כדוגמת בית המקדש של מעלה,

19 לשו"ע או"ח סי' קנ.

20 דברים טז.

21 רמ"א בשו"ע סי' קנג סע' כא.

22 סי' קנא סע' ו.

23 שמות כ.

24 לשון הרמב"ם בפ"י מהל' תפילה ה"א.

25 רעיא מהימנא פרשת בשלח.

שצריכים לבנות בית המקדש למטה ולהתפלל בו תפילה בכל יום, ואותו בית הכנסת צריכים לבנותו ביופי רב).

ובשרי חמד²⁶ הביא שבניין בית הכנסת הוא בכלל מצוות עשה של "ועשו לי מקדש", והביא עוד דברי הזוה"ק שכתב:²⁷
ועשו לי מקדש, כל בי כנשתא דעלמא, מקדש איקרי.

ח. בגובה העיר

אין בונין בית הכנסת אלא בגבהה של עיר.²⁸
וכתב רבינו בחיי²⁹ שהטעם הוא כפי שבית המקדש נבנה בגובהו של הר.

ט. בניין גבוה

ומגביהין אותה עד שתהא גבוהה מכל חצרות העיר שנאמר ולרומם את בית אלוקינו.
כן כתב רמב"ם³⁰ על פי דברי הגמרא³¹ הדורשת את הכתוב³² "ולרומם את בית אלוקינו", הנאמר לגבי בניין בית המקדש השני, על בית הכנסת.

י. פתח במזרח

ואין פותחין פתחי הכנסת אלא במזרח שנאמר והחונים לפני המקדש קדמה.³³

26 מערכת ב אות מג.

27 פרשת נשא.

28 שו"ע סי' קנ סע' ב.

29 בכד הקמח ערך בית הכנסת.

30 פי"א מהל' תפילה הלכה ב.

31 בשבת יא.

32 בעזרא ט.

33 המשך דברי הרמב"ם שם.

כתוב זה מספר במדבר³⁴ אף הוא עוסק במשכן, ולמדו ממנו רבותינו את הלכות בית הכנסת.

יא. מבואה

כתב הב"ח³⁵ בית הכנסת צריך שיעשו עזרה (מבואה) לפניו כדי שייכנס אדם לפנים משתי דלתות, דוגמת האולם שהיה לפנים ההיכל.

יב. מושגים והלכות רבות השווים בבית הכנסת ובבית המקדש נהגו להדליק נרות בבית הכנסת כדי לכבדו, כמבואר בשו"ע³⁶ המקור לכך הוא דומיא דבית המקדש, כמבואר במשנ"ב³⁷.
בגמרא אמרו:³⁸

וא"ר חלבו אמר רב הונא הנכנס לבית הכנסת להתפלל מצוה³⁹ לעשותו קפנדריא שנאמר ובבוא עם הארץ לפני ה' במועדים הבא דרך שער צפון להשתחוות יצא דרך שער נגב.⁴⁰

ופירש רש"י⁴¹ הטעם "שיתראו בעזרה יפה יפה".
וכך נפסקה הלכה⁴² שהנכנס לבית הכנסת להתפלל, מצווה למי שנכנס בפתח זה שיצא בפתח אחר.

מסקירה קצרה זו נמצינו למדים שרבות מהלכות בית הכנסת נלמדות מהלכות בית המקדש, ואף מהכתובים בתורה ובדברי הנביאים בעניין בית המקדש למדו חז"ל את הלכות בית הכנסת, ואף הזוה"ק משתמש בלשון "מקדשא" על בית הכנסת (בלי תוספת מקדש "מעט" אלא מקדש כפשוטו).

34 פרק ג.

35 בסימן צ.

36 סי' קנא סע' ט.

37 שם ס"ק כז.

38 מגילה כט.

39 גירסת הרי"ף והרא"ש.

40 יחזקאל מו.

41 ביחזקאל שם.

42 בשו"ע סי' קנא סע' ה ובמשנ"ב שם ס"ק כא.

סקירה זו הינה חלקית בלבד משום שכל הלומד דיני בית הכנסת בגמרא ובדברי הראשונים עד דברי השו"ע והפוסקים, ימצא הלכות, נוספות על אלו שהזכרנו, הנלמדות מהלכות בית המקדש ודיניו. המתבונן יראה שאף רוב המושגים שאנו משתמשים בהם בבית הכנסת מקורם בבית המקדש, ונביא בזה דוגמאות: ארון הקודש, פרוכת, כיור, עזרת נשים, כוהנים על דוכנם, נר תמיד, בימה.⁴³

קדושת בית הכנסת

בספרים הקדושים האריכו מאוד בגודל קדושת בית הכנסת. ידוע שבעל התוספות יום טוב תיקן לעשות "מי שבירך" בכל שבת בבית הכנסת לכל מי ששומר פיו ולשונו שלא לדבר בבית הכנסת בשעת התפילה, מאחר שגילו לו מן השמים את הסיבה לגזירות ת"ח ות"ט שבהן נהרגו רבבות מישראל במיתות משונות מאחר שדיברו בבית הכנסת בשעת התפילה ובקריאת התורה.

בספר פלא יועץ כתב:⁴⁴

ומכלל מורא בית הכנסת שלא יתן שם בקולו קול עוז אפילו לקרוא לשום אדם או למחות ביד אחרים העושים שלא כהוגן, אלא כשצריך לדבר ילך אצלם וידבר להם בלחש, בנועם שיח ובכבוד ראש בעומד בהיכל המלך, ועין רואה איך עומדים בפני שרי הארץ ושופטיה בכבוד גדול ואין קול ואין עונה קול דממה דקה, על זה ידו כל הדווים וכו', אשרי האיש ירא את ה' בכל מקום וכל שכן בהיכל קודשו הס מפניו, ולא ישמע קולו בבואו אל הקודש לדבר עם חברו, ע"ש.⁴⁵

43 שהיו עושים בעזרה בחג הסוכות והמלך קורא עליה בתורה לקיים מצות הקהל כמבואר במסכת סוטה מא.

44 ערך בית הכנסת.

45 וע"ע בראשית חכמה שער הקדושה פי"ד. ובמסילת ישרים פרק יט, ובחפץ חיים פתיחה עשין ז ובבאר מים חיים שם.